DZĪVESSTĀSTU PIEEJA UN MUTVĀRDU VĒSTURE: iespējas un pielietojums

BAIBA BELA, LU ESZF

Latvijas Universitātes 83. konference
Sekcija «Atmiņas par Latvijas Universitāti: mutvārdu vēsture kā pētniecības metode»
2025. gada 28. marts

83. Latvijas Universitātes starptautiskā zinātniskā konference 2025

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

DZĪVESSTĀSTU PIEEJA UN MUTVĀRDU VĒSTURE

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Kādēļ dzīvesstāstu un mutvārdu vēstures pētījumi varētu būt svarīgi?

- Mēs varam skaidrot sabiedrību, tikai izprotot atsevišķus cilvēkus kuri to veido (R.L. Millers)
- Mēs dzīvojam nākotnes virzienā, bet saprotam pagātnes virzienā (S. Kirkegors)
- Stāstīšana par dzīvi ir universāla cilvēka aktivitāte, un mūs maina gan stāstīšana, gan stāstu uzklausīšana (Atkinson, 2012)
- Dzīvesstāsts veidojas kā savstarpēja saruna, interpretācija un analīze. Cilvēks, kurš to stāsta, sāk labāk saprast pats sevi un varbūt arī savādāk dzīvot (R.Benjamore, citēts no T.Tisenkopfs, 1993)

DZĪVESSTĀSTU PIEEJA UN MUTVĀRDU VĒSTURE

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Kādēļ dzīvesstāstu un mutvārdu vēstures pētījumi varētu būt svarīgi?

- Vēsture kļūst humānāka, ikvienu cilvēku uzlūkojot kā vērtību, kā aktīvu vēstures subjektu un veidotāju, un viņa stāstu – kā uzklausīšanas vērtu
- Tiek uzskatīts, ka mutvārdu vēsture var mazināt plaisu starp dažādām paaudzēm, dažādām sociālām grupām, dažādu uzskatu cilvēkiem
- Vēsturei nav jābūt vienkārši ērtai

(Thompson, 1988)

Biogrāfiskie pētījumi sociālajās zinātnēs

- 20. gs. 70. gados notika **pievēršanās cilvēkam kā aktīvam rīcības subjektam**, radās interese par subjektivitāti, refleksivitāti, identitāti, atmiņu, vēsturiskumu.
- 20. gs. 90. gadi nāca ar jaunu pavērsienu, kas plašāk tiek dēvēts par naratīvo pagriezienu, bet daži tā novirzieni šaurāk saukti par kultūras, subjektivitātes vai biogrāfisko pagriezienu.
- **Biogrāfisko pagriezienu raksturo interese par sociālajām un kultūras pārmaiņām, tās skatot caur cilvēku biogrāfijām**
- Oral history puts the ‘story’ back in history (Bergen, 2019)

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

DZĪVESSTĀSTU PIEEJA UN MUTVĀRDU VĒSTURE

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Kas ir dzīvesstāstu un mutvārdu vēstures pētījumi

- Biogrāfiskajos pētījumos tiek uzsvērta katra indivīda **neatkārtojamība** un indivīda **novietotība kompleksā un mainīgā sociālo attiecību tīklā**.
- Biogrāfisko pieeju raksturo liels informācijas apjoms un specifisks darba process.
- Biogrāfiskās pieejas īpašā loma – saistīt notikumu **mikro sociālā līmeņa** izpratni ar izpratni par **makro struktūrām un institūcijām**, turklāt skatot sociālo pārmaiņu procesus **ilgākā laika periodā**.

(Miller, 2000)

DZĪVESSTĀSTU PIEEJA UN MUTVĀRDU VĒSTURE

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Kas ir dzīvesstāstu un mutvārdu vēstures pētījumi

Biogrāfiskā metode (angļu *biography and society, biographical methods, biographical approach, biographical research*, vācu *biografieforschung, biografieanalyse*, franču *l'approche biographique*, krievu *биографический метод*) ir

- **starpdisciplinārs** metožu kopums, pazīstams arī kā biogrāfiskā pieeja
- analizē attiecības starp **individuālajām dzīvēm, sociālajām struktūrām un vēsturiskajiem procesiem**, kā arī pēta dzīvesstāstus un stāstīšanu.

DZĪVESSTĀSTU PIEEJA UN MUTVĀRDU VĒSTURE

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Kas ir dzīvesstāstu un mutvārdu vēstures pētījumi

Biogrāfiskās perspektīvas lietošana nozīmē:

- pievērst uzmanību visam cilvēka dzīves gājumam
- vēsturiskajiem notikumiem un sociālajām pārmaiņām, kas ietekmējušas konkrēto dzīvi

Individuālā biogrāfija ⇄ LAIKMETS

Pamatjēdzieni

- **Biogrāfiskie dokumenti** – *pieraksti (angl. accounts)*, kas mutiski, rakstiski, vizuāli un priekšmetiski fiksē un izsaka cilvēku personisko dzīvi
- **Dzīvesstāsts** – stāsts, ko indivīds var izveidot par savu dzīvi, viens no personisko dokumentu veidiem. Stāstījums par dzīvi, kura kārtību un tēmas brīvi izvēlas pats stāstītājs
- **Dzīves vēsture** – daļēji strukturētas intervijas rezultātā tapis stāstījums par dzīvi. Intervētājs vada sarunu hronoloģiski vai tematiski
- **Naratīvs** – stāstījums, ko raksturo kaut kāda secība

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Biogrāfiskās pieejas lietojums socioloģijā:

- pētot **sabiedrības procesus strauju pārmaiņu apstākļos** – personiskie dokumenti ļauj pamatoti interpretēt sociālās parādības un sociālos procesus to pamatā
- pētot **pretrunīgus, slēptus, līdz šim noklusētus** cilvēku dzīves un pieredzes aspektus
- pētot **ikdienas dzīvi** (parasti skata sociālos institūtus un procesus atsevišķi, bet šī pieeja dod iespēju tos skatīt integrēti – to mijattiecības konkrētu cilvēku dzīvēs)
- pētot **indivīda un sabiedrības mijattiecības** (vērtīborientācijas veidošanās, socializācijas procesi, rīcībspējas īstenošanā u.c. jaut.)

(Miller, 2000; Pranka, 2002)

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Biogrāfiskās pieejas lietojums vēsturē:

- Mutvārdu vēstures centrā ir **cilvēka ikdienas dzīves pētniecība (sociālā vēsture)**, galveno uzmanību pievēršot tā sauktajiem vienkāršajiem cilvēkiem un tradicionālā vēstures diskursā noklusētām sociālām grupām vai noklusētiem vēstures notikumiem:
  - Pamatā interese par strādnieku šķiru, bet arī sievietēm, bērniem, kā arī politiskām, rases un etniskām minoritātēm (vēlāk arī seksuālām minoritātēm);
  - Līdz šim šo grupu dzīve tika aplūkota caur dokumentiem, kurus radījuši citi – žurnālisti, sociālo pakalpojumu darbinieki, vidussšķira vai elite (Thompson, 1978)
- Mutvārdu vēsture ieraksta visdažādāko cilvēku atmiņas un izjūtas, daudzas no kurām pretējā gadījumā paliktu ārpus vēstures, un **rada plašāku, daudzpusīgāku un dzīvāku vēstures redzējumu**.

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Biogrāfiskās pieejas lietojums vēsturē:

Naivā reālisma posms (1940-1970)

- Pagātnes notikumu aculiecinieku intervēšana nolūkā veikt vēstures rekonstrukciju
- Ticība kādas vienas vēsturiskas patiesības esamībai un iespējai to rekonstruēt, rakstītās liecības papildinot vai konfrontējot ar mutvārdu avotos atrodamajām ziņām
- Attieksme pret mutvārdu avotiem kā vēsturisku faktu krātuvi, kurā atrodamas vai nu patiesas, vai nepatiesas ziņas
- Attieksme pret vēsturnieku kā mediju, kurš ļauj parādīties līdz šim noklusētajai patiesībai, ļaujot cilvēkiem pašiem stāstīt savu vēsturi

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

Biogrāfiskās pieejas lietojums vēsturē:

1970. un 1980. gados parādās kritiska un refleksīva mutvārdu vēsture:

- Nav vienas patiesības. Vēsture ir būtiski atkarīga no sociālā nolūka, kādā tā tiek veidota
- Vēsturnieks nav neitrāls novērotājs. Mutvārdu vēstures intervijas saturs ir lielā mērā atkarīgs no vēsturnieka interesēm, mērķiem, vērtībām, priekšstatiem un zināšanām
- Mutvārdu vēstures intervija informē nevis par kādu pagātni, bet par šīs pagātnes lietojumu un nozīmi tagadnē
- Parādās arī jauns skatījums uz stāstītāju:
  - Naivā reālisma posmā stāstītājs ir informācijas avots
  - Kopš 1980. gadiem – aktīvs vēstures radītājs un interpretētājs
- Jaunas intereses:
  - Kas tiek pateikts un kā kaut kas tiek pateikts;
  - Kā cilvēki rada un strukturē savas dzīves vēsturi;
  - Kā atmiņa tiek mobilizēta, veidojot apdzīvojamu pagātni.

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Mutvārdu vēstures pētījumu piemēri par universitātēm un institūcijām

DZĪVESSTĀSTU UN MUTVĀRDU VĒSTURES PĒTĪJUMU PIEMĒRI

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Stephanie J. Snow and Angela F. Whitecross (2022) Making history together: the UK's National Health Service and the story of our lives since 1948. CONTEMPORARY BRITISH HISTORY, VOL. 36, NO. 3, 403–429

- Institūciju vēstures pētījuma piemērs par Nacionālo veselības dienestu (tupmāk NHS) Lielbritānijā
- Holistisks vēstures pētījums par NHS nozīmi cilvēku ikdienas dzīvē un tā daudzveidīgajām sociālajām nozīmēm pacientiem, darbiniekiem un sabiedrībai
- Mērķis izveidot digitālu NHS vēstures arhīvu, kas aptver dažādas rases, dzimumus, vecuma grupas, sociālās šķiras un pārliecības, nodrošinot plašu skatījumu daudzveidību
- Projekts īstenots ar mutvārdu vēstures metodēm un plašu brīvprātīgo komandu
- Mutvārdu vēstures intervijas ne tikai apraksta pagātni, tās parāda, ko pagātne nozīmē tagadnē

DZĪVESSTĀSTU UN MUTVĀRDU VĒSTURES PĒTĪJUMU PIEMĒRI

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Alfred P. Clark (2019) Oral History as Institutional Biography THE PUBLIC HISTORIAN , 41(3): 72-90

- ASV augstākās izglītības iestāžu vēstures parasti tiek atspoguļotas kā akadēmiskas vēstures vai fotoesejas
- Šis raksts aplūko La Vernas Universitātes "institucionālo biogrāfiju", kas veidota, balstoties uz daudzskaitlīgām mutvārdu vēstures intervijām ar mācībspēkiem, darbiniekiem, pārvaldniekiem, absolventiem un emeritētajiem profesoriem
- Šāda pieeja ne tikai nodrošina bagātīgāku institūcijas vēsturi, bet arī ļauj atklāt būtiskas, bet bieži vien nepamanītas tendences, kā studentu ikdienas dzīvi
- Nebija fiksēta jautājumu kopuma, izņemot "Kā jūs nokļuvāt La Vernā?"
- Intervētājs pielāgoja sarunu katra intervējamā unikālajai lomai, pienākumiem un pieredzei

DZĪVESSTĀSTU UN MUTVĀRDU VĒSTURES PĒTĪJUMU PIEMĒRI

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Alfred P. Clark (2019) Oral History as Institutional Biography
THE PUBLIC HISTORIAN , 41(3): 72-90

- Lai gan mutvārdu vēstures intervijas sniedz detaļas un personisko šarmu, tās pašas par sevi nevar izveidot pilnīgu institūcijas biogrāfiju
- Nepieciešams arī konteksts, struktūra un faktu pārbaude, izmantojot tradicionālās vēstures avotus: sekundāros avotus un arhīvu kolekcijas, lai nodrošinātu precizitāti un skaidrību
- Institucionālajai vēsturei un kopienas mutvārdu vēsturei ir daudz līdzību, tostarp ar skaidri definēta vieta un «kopīga sociālā identitāte»
- Stāstiem akumulējoties, izveidojas spēcīgs tēls. Tomēr simtiem neapkopotu stāstu nav ērti lietotājiem. La Vernas Universitātes studenti izveidoja dokumentālo filmu sērijas, montējot dokumentētās intervijas

DZĪVESSTĀSTU UN MUTVĀRDU VĒSTURES PĒTĪJUMU PIEMĒRI

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pufahl, Jeffrey, Eric Segal, and Savannah Simerly (2023) Museums as Stage: Opening Doors through Oral History Performance. THE INTERNATIONAL JOURNAL OF THE INCLUSIVE MUSEUM 16 (2): 39-51

- ASV muzeju problēma – priekšstats, ka tie domāti baltajai vidusšķirai
- Projektā mācībspēki, studenti, kopienas locekļi un vairāki universitātes departamenti kopīgi risināja iekļaujošas telpas veidošanu muzejā, izmantojot mutvārdu vēstures izrādes.
- Semestra ilgā prakses laikā studenti strādāja ar Džeikoba Lorensa mākslas darbiem un Floridas Universitātes mutvārdu vēstures arhīvu, izstrādājot virkni teātra vinješu, kuras izrādes ietvaros atveidoja vietējie aktieri.
- Pēc izrādes kopienas locekļi, studenti un mācībspēki iesaistījās diskusijā par rasi, pilsoņtiesību kustību, pieejamību un iekļaušanu.

DZĪVESSTĀSTU UN MUTVĀRDU VĒSTURES PĒTĪJUMU PIEMĒRI

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Valda Čakša (2017) Mutvārdu vēstures liecības par vēstures studijām Rēzeknes augstskolas darbības sākumā. SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference. Volume IV, May 26th-27th, 2017. 27-38

- Augstskolas vēsture nav tikai tās darbību apliecinošu dokumentu kopums, tā ir arī studentu un docētāju atmiņas – subjektīvs skatījums uz to, kas noticis ar pašiem un līdzcilvēkiem noteiktā laika posmā
- Atmiņās jeb mutvārdu avotos ir iemiesota empīriski iegūtā un uzkrātā pieredze, ar kuru katra stāsta autors dzīvo tālāk
- Sociālā piederība ir balstīta uz kopīgu simbolu sistēmu (vārdiem, tekstiem, kopīgu darbību, rituāliem u. c). Tādējādi mutvārdu avoti atklāj zīmes, kurās iekodēta kopība (Assmann, 1988).
- Izpēte uzsākta pirms 2007. gada, intervējot programmas absolventus, bijušos un esošos docētājus. Pieejams RTA Mutvārdu vēstures arhīvā augstskolas mājaslapā

PALDIES!

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE